

آسیب‌شناسی برنامه‌های مذهبی تلویزیون

داوود بشیرزاده

مقدمه

بخش زیادی از برنامه‌های تلویزیون را برنامه‌های دینی و مذهبی تشکیل می‌دهند. وجود مناسبت‌های مذهبی و وجود گروه‌های معارف در شبکه‌ها می‌تواند دلیل خوبی برای اهمیت این موضوع در نگاه تلویزیون و مخاطبانش باشد. ساخت برنامه‌های مناسبتی یکی از مهم‌ترین وظایف تلویزیون برای مخاطبین خود است. تلویزیون با این کار می‌تواند متناسب با فرهنگ جامعه پیش برود و دین خود را نسبت به شعائر الهی ادا کند. گرچه برنامه‌های مذهبی را نمی‌توان یک ژانر مستقل در برنامه‌سازی در نظر گرفت و این‌گونه برنامه‌ها نیز تابع قواعد و اصول استاندارد برنامه‌سازی هستند، اما برنامه‌های مذهبی به دلیل اولویت قرار دادن مباحث دینی و اخلاقی از نظر موضوعی، نیازمند ساختارهای مشخصی هستند. همین مسئله می‌تواند به تفاوت‌های چشمگیر آنها در مقایسه با دیگر برنامه‌ها منجر شود.

در کشور ما، از ابتدای انقلاب اسلامی، تلویزیون تلاش کرده است در جهت گسترش فرهنگ دینی حرکت کند. با افزایش شبکه‌های مختلف تلویزیونی در دهه ۱۳۷۰ این فضا در سیمای جمهوری اسلامی ایران تشدید شد. به گونه‌ای که علاوه بر شبکه‌های مختلف که به مضامین و مفاهیم دینی می‌پرداختند، شبکه خاصی به نام قرآن و معارف نیز برای همین منظور تأسیس شد. تشکیل گروه‌های معارف سیما و ساخت برنامه‌هایی متمرکز بر مفاهیم دینی و قرآنی در این گروه‌ها، از رویکردهای سیما در پرداختن به موضوع دین بوده است. علاوه بر این گروه‌های فیلم و سریال شبکه‌های مختلف سیما نیز با ساخت سریال‌های مناسبی (مناسبت‌های دینی مانند ماه مبارک رمضان)، تولید سریال‌های تاریخی-مذهبی و تولید فیلم‌های بلند ویدئویی در این زمینه نقش پررنگ‌تری ایفا کردند. اغلب سریال‌های تاریخی-مذهبی با هزینه‌های کلان و با تلاش‌های طولانی انجام شد و معمولاً بر موضوع‌های مورد علاقه مخاطبان، همچون زندگی پیامبران یا ائمه معصومین (علیهم‌السلام)، متمرکز بود. تولید و پخش مستمر برنامه‌های مذهبی در همه ایام سال از رویکردهای رسانه ملی است که پخش این گونه آثار در مناسبت‌های مذهبی، سهم بیشتری از برنامه‌ها را به خود اختصاص می‌دهد. ماه رمضان و ماه محرم را می‌توان از جمله بازه‌های زمانی‌ای دانست که بیشترین حجم برنامه‌های مذهبی را پوشش می‌دهند.^۲ برخی از این برنامه‌ها با اقبال فراوان مردمی مواجه بوده، توانسته‌اند مخاطبان فراوانی را به خود جلب کنند؛ اما برخی دیگر در جلب و جذب مخاطب توفیق کمی داشته‌اند. برنامه‌هایی توانسته‌اند مخاطب بیشتری را پای رسانه ملی بکشانند که از حیث تحقیق، برنامه‌ریزی و مدیریت، زحمت و تلاش فراوان‌تری متحمل شده‌اند؛ اما آن قسمت از برنامه‌ها که صرفاً برای ارائه بی‌سازمان کاری، پُر کردن آنتن، جلب بودجه و پُر کردن

رزومه درست شده‌اند، با اینکه از سوی مدیران تلویزیون تشویق شده‌اند و بودجه‌های خوبی در اختیارشان قرار گرفته است، نتوانسته‌اند مخاطب را لحظاتی پای تلویزیون بنشینند.

از سوی دیگر برنامه‌های پرمخاطب نیز در میزان اثرگذاری بر روی مخاطب، یک‌سان عمل نمی‌کنند. بعضی از برنامه‌ها اثرهای اخلاقی، دینی، معنوی و فرهنگی نسبتاً عمیق، مثبت و پایداری بر مخاطبان خود دارند و برخی دیگر موفقیت چندانی در این زمینه به دست نیاورده‌اند.

با این حال، آن‌طور که انتظار می‌رود، تلویزیون در تولید برنامه‌های مناسبی موفقیت چندانی نداشته است. تلویزیون هم در اقناع مخاطبین خود و هم در انتقال مفاهیم دینی، نیاز به دقت نظر بیشتر و برنامه‌ریزی منسجم‌تری دارد. امروزه تلویزیون در تولید برنامه‌های مناسبی کاستی‌های زیادی دارد. به همین جهت مخاطب ایرانی در میان فضای بدون مرز و باز رسانه‌ای میل چندانی به تماشای تلویزیون ملی ندارد. دسترسی مخاطبان به انواع شبکه‌های ماهواره‌ای و دریای بیکران اینترنت، او را به سمت دیگری رهنمون می‌کند و تلویزیون ایران در اثربخشی برنامه‌های دینی همچنان از قافله عقب مانده است. برنامه‌های تلویزیونی مناسبی به ندرت ابعاد معرفتی و اندیشه‌ای مناسب‌های دینی را مورد توجه قرار می‌دهند. در تولید و ساخت فیلم‌ها و سریال‌های تاریخی مذهبی نیز مولد بودن وقایع و حوادث مذهبی کمتر به تصویر کشیده می‌شود.

یکم) گونه‌شناسی برنامه‌های مذهبی تلویزیون

تلویزیون گونه‌های مختلفی از برنامه‌های مذهبی را در خود جای داده است: سخنرانی؛ مستند (هیئت، مساجد، گروه‌های تبلیغی جهادی، دفاع مقدس، آداب و رسوم مذهبی مناطق مختلف و...); مداحی و مولودی؛ ویژه‌برنامه‌های مناسبی با حضور کارشناسان، مهمانان و بعضاً هنرمندان؛ تله‌فیلم؛ تئاتر؛ کلیپ؛ سرود؛ برنامه‌های ویژه کودکان؛ سریال‌های تلویزیونی؛ فیلم‌های داستانی؛ فیلم‌های سینمایی؛ برنامه‌های اجتماعی؛ برنامه‌های گفت‌وگو محور؛ تفسیر قرآن؛ تجوید و صوت لحن قرآن؛ و... .

دوم) آسیب‌های برنامه‌های مذهبی تلویزیونی

شاید اولین ایرادی که بتوان بر برنامه‌های مذهبی سیما وارد نمود این است که با گذشت بیش از سی سال از انقلاب، دین تنها قسمتی از برنامه‌های آن را تشکیل می‌دهد. از آن در دناک‌ترین است که این بخش جذابیت کمتر و کیفیت پائین‌تری دارد. معتقدان به نظریه «نزول تلویزیون ایران» شاید ضعیف‌ترین و شکست‌خورده‌ترین بخش آن را برنامه‌های مذهبی‌اش در نظر بگیرند.^۱

حجم بسیار زیادی از برنامه‌های مذهبی تلویزیون را برنامه‌های آنتن‌پرکن^۲ کم مخاطب و برنامه‌های بدون تأثیر مثبت به خود اختصاص می‌دهند و آسیب‌های فراوانی چون التقاط، بی‌اعتقادی به امور دینی و مذهبی، نهادینه شدن پوسته مذهب به جای محتوای عمیق آن، شک و تردید، اعتقاد منفی نسبت به کارآمدی آموزه‌های دینی، بی‌اعتنایی نسبت به شعائر دینی و... را بر جامعه اسلامی تحمیل می‌کنند که نه تنها با رسالت‌های اولیه صدا و سیما سازگار نیست، بلکه اهداف بودجه‌های فراوان صرف شده را نیز تامين نمی‌کند.

ناگفته پیداست که بیشترین آسیب‌ها پیرامون برنامه‌های مذهبی تلویزیون متعلق به فیلم‌ها و سریال‌هاست؛ چراکه برنامه‌های دیگر در جذب مخاطب و تأثیر بر او ناتوانند؛ اما فیلم‌ها و سریال‌ها در کمترین مخاطبی که جذب می‌کنند، نیز تأثیر به‌جامی گذارند. یکی از مخاطرات ذاتی فیلم و سریال این است که جهان را آن‌گونه که نویسنده و فیلم‌ساز می‌بیند به مخاطب نشان می‌دهد. مخاطب به دلیل تمرکز بر فیلم و نداشتن تخصص در زمینه مسائل دینی، اعتقادی و تاریخی قدرت تفکیک آن از واقعیت جهان را ندارد. لذا چنانچه فیلم‌سازی اطلاعاتی از قواعد عام جهان و سنن الهی نداشته باشد، مخاطب را دچار سردرگمی و نهایتاً بحران روحی در مورد جهان و خدا خواهد نمود. به همین دلیل است که متفکران اسلامی گفته‌اند «فیلم‌ساز حتماً باید خود حکیم باشد».

در فیلم‌سازی تاریخی از آنجا که تمام اتفاقات یک برهه تاریخی در دسترس نویسنده نیست، او مجبور است قسمت اعظمی از تاریخ را خود بسازد. این کار وقتی در مورد حیات ائمه اطهار (علیهم السلام) و تاریخ انبیا باشد، بسیار حساس خواهد بود و اندک غفلتی در آن مشکلات اعتقادی برای جامعه در پی خواهد داشت.

متأسفانه شاهدیم که نه تنها بسیاری از این بازسازی‌ها برخلاف حقایق تاریخی و سنن الهی است، بلکه حجم عظیمی از روایات وارده در باب زندگی این بزرگان از داستان فیلم حذف می‌گردند. از جمله این تحریف‌ها رویکردهای فمینیستی و ارائه تصویری منطبق با زن دریده و مردصفت آمریکای مدرن برای یک زن قدیمی است. همچنین در بسیاری از موارد شاهد سرایت فضای آلوده و حیاگریز امروزی به تاریخ، خصوصاً اصحاب اهل بیت، هستیم. در برخی سریال‌ها شخصیت‌های مذهبی و مثبت فیلم دقیقاً مانند یک جوان غربی چشم‌چرانی می‌کنند و در ارتباط با نامحرم حریمی ندارند؛ چنین تحریفی در تاریخ بسیار خطرناک است؛ آن هم در روزگاری که سریال‌های کره‌ای با جدیت و قوت تمام در حال بازگرداندن ادب و حیای فرهنگ سنتی خود در قالب فیلم‌های تاریخی هستند.^۳

عمده ضعف‌های برنامه‌های مذهبی تلویزیون عبارت‌اند از:

الف) کلیشه‌سازی و سطحی‌نگری: نپرداختن به بعد معرفتی دین و اکتفا به لایه ظاهری و احساسی دین پرآسیب‌ترین ضعف برنامه‌های تلویزیون در ارائه پیام‌های دینی است.

ب) برخورد گزینشی با معارف اسلامی: به دلیل ضعف اطلاعاتی مدیران، کارشناسان و مجریان در تلویزیون آنچنان برخی از معارف اسلامی برجسته می‌شوند که گویی بقیه موارد اسلام، جزء آموزه‌های اسلامی محسوب نمی‌شوند.

ج) ارائه و بازنمایی غلط پیام‌های دینی: «پرتاب پیام به مخاطب» در قالب دیالوگ‌های گل‌درشت، مستقیم و کلیشه‌ای و عدم توانایی طرح پیام در درام مشکل‌همیشگی و جدایی‌ناپذیر آثار مذهبی صدا و سیماست. از سوی دیگر «بازتاب مسخره و غیرواقعی» یک فرد مذهبی که به دلیل غیرمذهبی بودن خود نویسنده‌گان و کارگردانان است، از دیگر مسائل این بخش است.

د) نداشتن پشتوانه تحقیقاتی قدرتمند: اکثر فیلم‌ها و برنامه‌های مذهبی تلویزیون با سلیقه فیلم‌سازان، تهیه‌کنندگان و برنامه‌سازان تولید می‌شوند. در این برنامه‌ها آنچه در ذهن تولیدکنندگان این‌گونه برنامه‌ها است و یا آنچه عرف به آن معتقد است، دینی کامل تلقی می‌شود که نوعاً توجهی نیز به نظر منتقدین در این باره نمی‌شود.^۴

ه) ضعف علمی، مهارتی و اطلاعاتی عوامل: مجریان^۵ (نوع مجریان مذهبی حجم

۱. پایگاه لفظار رسانه بومی استان لرستان: چرا برنامه‌های مذهبی تلویزیون کسی را جذب نمی‌کنند؟

۲. پایگاه افکار نیوز: برنامه‌های مناسبتی فقط آنتن را پر می‌کنند

۳. پایگاه لفظار

۴. افروز عماد امیر (۱۳۸۴) پستی‌های برنامه‌های مناسبتی مذهبی؛ مجله خیمه شماره ۲۱ و منتظر قائم، مهدی و معتمدی، بشیر (۱۳۹۰) ضوابط شفاف و غیرتلفاز در تولید برنامه‌های دینی تلویزیون ایران: مجموعه مقالات دومین همایش بین‌المللی «دین و رسانه» رسانه‌های

فلم مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما

۵. پایگاه خبری تحلیلی نیویون: ضعف علمی مجریان برنامه‌های مذهبی

حجم زیادی از اطلاعات کم عمق مذهبی دارند که این خود به پوسته پردازی می انجامد، برنامه سازان، کارشناسان^۱ (برخی از برنامه‌ها، از کارشناسان زبده و خبره‌ای استفاده می‌کنند، اما اغلب برنامه‌ها از وجود چنین کارشناسانی بی‌بهره‌اند) و مدیران نسبت به آموزه‌های مذهبی اطلاع عمیق و دقیقی ندارند؛ به همین دلیل بسیار مشاهده می‌شود که موضوعاتی برجسته می‌شوند که در آموزه‌های دینی ما مهم تلقی نیستند.

و) عامل نبودن و بی‌اعتقادی برخی مجریان و برنامه‌سازان نسبت به محتوا و پیام ارائه شده؛ عملکردی ظاهری برخلاف آموزه‌های دینی (پوشش نامناسب، اصلاح زنانه به نام گریم مثل زیر ابرو برداشتن و...) و تناقض‌نمایی رفتار در پشت و جلوی دوربین، نوعی ریاکاری و دروغ‌گویی مذهبی را در جامعه مخاطبین القا می‌کند. کارشناسان، مجریان، برنامه‌سازان، محققان و تهیه‌کنندگان غیرمعتقد در بخش‌های مختلف تلویزیون حضور پررنگی دارند؛ اما برای جلب بودجه ظاهرالصلاح بودن را صلاح کار خود تشخیص داده، به این وسیله بودجه‌های کلانی نصیب خود می‌کنند. این ریاکاری در برنامه‌ها نیز نمود پیدا کرده، در جامعه تزریق می‌شود؛ این کار بدبینی مخاطب را نسبت به همه برنامه‌های مذهبی در جامعه برمی‌انگیزاند.

ز) **عدم جذابیت**؛ در نگاه برنامه‌سازان تلویزیون برنامه مذهبی یعنی خشک، بی‌روح، غیرجذاب و به شدت اعصاب خورد کن! اگر هم برخی بخواهند به برنامه‌های

مذهبی جذابیت ببخشند، تکه‌ای طنز که البته مساوی با لودگی است در آن می‌گنجانند. برنامه سازان برخی اوقات با میان‌برنامه‌ها و تئاترهای نمایشی، که غالباً شخصیت‌های آنها بازگوکننده رذایل اخلاقی از جمله دروغ، تهمت، غیبت و... هستند، سعی می‌کنند کمی مخاطب را پای یک برنامه به اصطلاح مذهبی بنشانند که معمولاً به ضد خودش تبدیل می‌شود.

ح) **تکراری بودن شیوه‌های اجرا**؛ تکراری بودن شیوه‌های اجرا نیز بر این عدم جذابیت افزون می‌شود تا مخاطب برای فرار از تماشای برنامه‌های مذهبی اسب خود را چهارنعل بتازد. کافی است در تلویزیون ایران یا یک شبکه ظاهراً مذهبی غیر ایرانی برنامه موفق ساخته شود؛ این شیوه و روش تا چندین مدت در تمام شبکه‌ها تکرار خواهد شد البته این غیر از تکرار چندباره آن برنامه است. آنقدر این شیوه تکرار می‌شود که مخاطب از این شیوه ملول، خسته و به شدت دل‌زده می‌شود. «کلید اسرار» و «ماه غسل» نمونه‌هایی از این گونه برنامه‌ها هستند که با وجود انتقاداتی فراوانی که به اصل آن برنامه‌ها وجود دارد، کپی‌های کج و معوج زیادی در رسانه ملی، مثل شاید برای شما هم اتفاق بیفتد و...، از روی آنها ساخته شده است.

ط) **عدم تعریف سطح سنی مخاطب**؛ اکثر برنامه‌های تلویزیون بدون تعریف سطح سنی مخاطب، به ویژه کودکان، به مخاطب ارائه می‌شود؛ برای مثال برخی کارتون‌ها و انیمیشن‌های مذهبی هیچ سنخیتی با گروه سنی کودکان ندارند.

ی) **جدا کردن مذهب از زندگی روزمره** در بقیه برنامه‌ها؛ برنامه‌های مذهبی متناسبی جدا بودن مذهب از زندگی روزمره را ترویج می‌کند که نوعی التقاط و سکولاریسم را در جامعه به همراه خواهد داشت.^۲ در نگاه سکولار، تعریف دین تقلیل یافته و در یکی از اشکال ذیل بروز می‌کند:

۱. جدایی دین و جامعه؛ دین سلطه خود را بر جنبه‌های زندگی اجتماعی و عمومی از دست داده است و به زندگی شخصی و خصوصی منحصر می‌شود.
۲. جایگزینی صورت‌های دینی به جای باورها و نهادهای دینی؛ دانش، رفتار و نهادهای مبتنی بر قدرت الهی، جای خود را به نوع انسانی شده دین می‌دهند.
۳. جدایی از ارزش‌ها و کارکردهای سنتی و دینی در روی‌آوری به عملکردهای عقل‌سودمحور در جامعه.^۳

۱. روزنامه کیهان، حمید برفقی: کلاف مثل... ۱. مثل کارشناس مذهبی، همچنین رک: خبرگزاری اناستقاد روزنامه جمهوری اسلامی از برخی برنامه‌های مذهبی تلویزیون.

۲. پایگاه آخرین نیوز: مجری مردم برنامه‌های مذهبی تلویزیون هم زیر ابرو برداشتن و وبلاگ مجری‌گری، گویندگی و

۳. پایگاه تحلیلی-خبری ۵۹۸: دلایل ناکارآمدی برنامه‌های مذهبی تلویزیون.

۴. پایگاه تحلیلی-خبری ۵۹۸: دلایل ناکارآمدی برنامه‌های مذهبی تلویزیون.

ک) محتوای سلبی و تدافعی (آسیب‌شناسی دینی) بیش از محتواهای ایجابی و ایجابی؛ امروزه حمله افراد مدعی دینداری به اعتقادات مردم در تلویزیون به نام آسیب‌شناسی دینی، به یک ارزش تبدیل شده است. آسیب‌شناسی در جای خود لازم است؛ اما در اغلب برنامه‌ها از حد خود فراتر رفته است و به جای زدودن آسیب‌های بخش‌های مختلف، به ایجاد شبهه در جامعه مبادرت می‌شود. این روند مخاطبین را نسبت به منابع دینی، آموزه‌های رایج در جامعه و در نهایت به اصل آموزه‌های اسلامی بدبین کرده، پذیرش آنها را با مشکل مواجه می‌سازند. بسیاری خیلی از این آسیب‌شناسی‌ها مبنای دینی ندارند؛ بلکه صرفاً تحمیل یک نوع سلیقه از سوی عده‌ای خاص بر عموم دینداران است. آسیب دیگر این‌گونه آسیب‌شناسی‌های غیرمنطقی بی‌اعتبار شدن آسیب‌شناسی‌های منطقی است؛ به عبارت دیگر مخاطب نسبت به آسیب‌شناسی‌ها مقاوم می‌شود و از پذیرفتن و زدودن آسیب‌های واقعی نیز خودداری می‌کند. نقد نوع دینداری بدون ارائه الگوی صحیح مشکل دیگری است که در تلویزیون با آن مواجه هستیم.

ل) عدم تناسب فضا با نوع برنامه؛ این عدم تناسب به دلیل اصل قرار دادن جذب مخاطب بدون توجه به محتوای برنامه‌هاست؛ برای مثال در ماه مبارک رمضان از فیلم‌ها یا برنامه‌های طنز استفاده می‌شود که تناسبی با معنویت این ماه مبارک ندارد و یا در عیدهای مذهبی، فیلم‌های سینمایی خشن هالیوودی پخش می‌شود و ...

م) طرح قوی شبهه و پاسخ ضعیف به آن؛ در برخی برنامه‌ها، فیلم‌ها و سریال‌های تلویزیونی به بهانه پاسخ به برخی شبهات مطرح در جامعه، شبهات به صورت قوی و با شاخ و برگ مطرح می‌شود، اما پاسخی قوی و قانع‌کننده ارائه نمی‌شود. این کار به جای زدودن شبهه به فراگیر و نهادینه شدن آن می‌انجامد.

سوم) عوامل ضعف برنامه‌ها

الف) وابستگی رسانه ملی به دولت‌ها؛ دولت‌ها از رسانه ملی توقع دارند که صرفاً به تأیید و تبلیغ اقدامات آنها همت بگمارد و از انعکاس انتقادات و اعتراضات خودداری کند. به همین دلیل هر وقت تلویزیون قسمتی از دولت را به چالش بکشد، دولت

به سرعت دست به تنقیص بودجه صدا و سیما در بودجه‌های سالانه می‌زند. تلویزیون هم نوعاً سعی می‌کند، بودجه خود را سرشکن کرده، هزینه‌ها را مدیریت کند. این مدیریت هزینه‌ها بیشتر بر برنامه‌های مذهبی فشار می‌آورد؛ چراکه قسمت پر هزینه این برنامه‌ها که تحقیق و پژوهش است، با تأیید کلی یک روحانی جایگزین می‌شود. برای همین نوعاً در برنامه‌های مناسبی، به‌ویژه مذهبی، به حداقل‌ها اکتفا می‌شود تا آنتن تلویزیون در ایام خاص خالی نماند!

ب) هزینه نکردن شخصیت‌ها از خود؛ خیلی از شخصیت‌ها تلویزیون را مثل چاقوی بی‌وفایی می‌دانند که به صاحبش وفا نمی‌کند. تلویزیون افراد را به سرعت به اوج شهرت می‌رساند. تلویزیون وقتی استفاده خود را از آن شخص برد و یا آن فرد انتقادی نسبت به قسمتی از تلویزیون کرد، با همان شدت به زمین می‌کوبد. رسانه برخی از اوقات از شخصیت‌ها پلی می‌سازد برای رسیدن به مخاطب حداکثری و وقتی نیاز خود را تأمین کرد و مخاطب لازم را جذب کرد، به هیچ قیمتی حاضر نیست درصدی ناچیز از این مخاطبین را از دست بدهد. به همین دلیل شخصیتی را که خود تلویزیون آورده است، اگر احساس کند که شخص مورد نظر با انتقادات خود از مخاطبینش کم می‌کند و یا احساس کند چهره او برای مخاطبین تکراری شده، به او رحم نمی‌کند و او را به سرعت از اریکه شهرت

و ترویج آموزه‌های اسلامی در رسانه مطرح و بررسی شوند ولی دست رسانه ملی را از این بابت خالی است. به همین دلیل رسانه ملی ناگزیر از اکتفا به حداقل‌ها و ترویج دین در وسیع کارکنان و کارشناسان خود است. برخی منتقدین، در تعریض به این مسئله، معتقدند، رسانه ملی هر کسی را در خیابان می‌بیند به‌عنوان کارشناس دینی به تلویزیون دعوت می‌کند.

ژورنال علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

نتیجه‌گیری

از مطالب گذشته روشن شد که برنامه‌های مذهبی تلویزیون به‌دلایل متعددی چون نداشتن بودجه کافی، ضعف عوامل برنامه‌ها در شناخت دین، کمبود نیروی انسانی، ضعف برنامه‌ریزی، فقدان پشتوانه نظری از سوی حوزه علمیه، هزینه نکردن شخصیت‌های عالم از خود، وابستگی صدا و سیما به دولت و مقامات دولتی و مواردی از این دست، آسیب‌های فراوانی را دامن‌گیر مخاطبان خود ساخته است. آسیب‌های برنامه‌های مذهبی تلویزیون را به‌طور خلاصه می‌توان در موارد زیر دسته‌بندی کرد:

از یک منظر، آسیب‌های برنامه‌های مذهبی تلویزیون را می‌توان به آسیب‌های

به زیر می‌کشد، به‌طوری که حتی حیات اجتماعی و شغلی افراد مهم را با مخاطرات فراوانی مواجه می‌کند. بر این اساس شخصیت‌های جا افتاده در هزینه کردن شخصیت خود در تلویزیون نوعاً با احتیاط رفتار می‌کنند و عطای تلویزیون را به لقایش می‌بخشند. به همین دلیل اکثر شخصیت‌هایی که از تلویزیون استقبال می‌کنند، افرادی هستند که جوای نام و شهرت هستند و به این شهرت از لحاظ سیاسی و اجتماعی نیاز دارند.

ج) **حفظ الرجال متخصص مذهبی تلویزیون**: یکی از مهم‌ترین عوامل ضعف برنامه‌های مذهبی تلویزیون کمبود نیروی انسانی متخصص در این امر (تهیه‌کننده، برنامه‌ساز، مجری، کارشناس، کارگردان و...) است. اگر التقاط، ریاکاری، سطحی‌نگری، قشری‌گرایی و... در تلویزیون مشاهده می‌شود، بیشتر به این دلیل است که قشر مذهبی کمتر به سمت تخصص رسانه‌ای حرکت کرده‌اند و در این زمینه تخصص ندارند. به همین دلیل برای خالی نماندن عرصه مذهبی مدیران چاره‌ای جز اکتفا به حداقل‌ها نداشته‌اند. دانشکده صدا و سیما هم نیز که برای تأمین و جبران این نقیصه و کمبود به وجود آمد، عملاً موفقیت چندانی حاصل نکرد و بیشتر طلبه‌ها را از طلبگی خود به سوی رُست‌های روشنفکری سینمایی سوق داد. برخی از طلبه‌ها نیز وقتی دیدند نتیجه‌ای این چنینی حاصل می‌شود، عطای آن را به لقایش بخشیدند و دنبال وظایف دیگر رفتند.

د) **ضعف برنامه‌ریزی**: در ساخت برنامه‌های مذهبی تلویزیون برنامه‌ریزی مدون، مشخص و اصولی وجود ندارد. برنامه‌های خوبی هم که تولید می‌شوند، مقطعی و زودگذرند و تداوم پیدا نمی‌کنند؛ گویی هر سال رسانه ملی در مواجهه با مناسبت‌ها غافلگیر می‌شود.^۱

ه) **نبود پشتوانه نظری از سوی حوزه علمیه**: حوزه علمیه علاوه بر اینکه نیروی برای صدا و سیما تربیت نکرده، در تولید محتوای اسلامی، پاسخ به شبهات، تقویت باورهای دینی مردم، القای کارآمدی دین و مسائل مختلف دیگر نیز حرکتی نداشته است. مسائلی مثل تربیت اسلامی فرزندان، مشکلات زناشویی، شبهات کلامی مطرح در محیط‌های دانشگاهی و اینترنتی، مسئله شر، جبر و اختیار و مسائل مهمی از این دست باید توسط حوزه علمیه به‌عنوان تنها متولی استنباط و

۱. پارکد، سیما فیلم، آسیب‌شناسی اثر تلویزیون در مناسبت‌ها.

پنهان و آشکار تقسیم نمود. خصوصیت آسیب‌های پنهان این است که اولاً در کوتاه‌مدت بروز ندارد؛ بنابراین از دید محققان و مردم عادی پنهان می‌ماند. ثانیاً به صورت ریشه‌ای و عمیق اثر می‌گذارد؛ به طوری که امکان از بین بردن آن‌ها نزدیک به صفر است. تبدیل کردن برخی خرافات و بدعت‌ها به فرهنگ عامه با عنوان دین، تغییر ذائقه مردم در تقاضای نسبت به برنامه‌های مذهبی، سکولاریزه کردن جامعه در عمل به آموزه‌های دینی، خالی کردن دین از محتوای اصیل اسلامی، نهادینه کردن عمل به پوسته دین و مواردی از این دست از جمله آسیب‌های پنهان به شمار می‌روند.

آسیب‌های آشکار آسیب‌هایی است که در کوتاه‌مدت بروز یافته و افراد و جامعه را با خود همراه می‌کنند. تکرار تکیه کلام‌ها، رواج نوع خاصی از پوشش در کوتاه‌مدت، ترویج برخی نام‌ها در جامعه به وسیله فیلم‌ها و سریال‌ها و ... از آسیب‌هایی است که در جامعه نمود دارد و محققان می‌توانند آن‌ها را با مدل‌های آماری بسنجند. نکته جالب توجه اینجاست که آسیب‌های آشکار و کوتاه‌مدت، در بلندمدت آثار پنهانی دارد که رواج التقاط دینی یکی از مهم‌ترین آن‌هاست.

آسیب‌های آشکار و پنهان برنامه‌های مذهبی تلویزیون بر ابعاد مختلف سبک زندگی مردمان تأثیرات منفی فراوانی بر جای می‌گذارند که به برخی از مهم‌ترین

آن‌ها اشاره می‌شود:

آسیب‌های تربیتی-دینی؛ اولین، بیشترین و مخرب‌ترین آسیبی که از برنامه‌های مذهبی ناموفق تلویزیون بر ملا می‌شود، این است که مخاطبین را نسبت به دین، مذهب و معنویت بدبین می‌کنند؛ به عبارت دیگر به ضد خود تبدیل می‌شوند. سکولاریزه شدن جامعه، التقاط، بی‌غیرتی دینی، بدبینی نسبت به آموزه‌های الهی، شک و تردید نسبت به محتوای اصیل دینی، بدعت در دین، و ... مهم‌ترین آسیب‌های تربیتی دینی است که از برنامه‌های مذهبی ناموفق تلویزیون بر جامعه تحمیل می‌شود. این‌گونه آسیب‌ها، بزرگان و دلسوزان تربیتی را در تربیت دینی مردم به مشقت انداخته و مقدار معتنا بهی از اثر تربیتی آنان را خنثی می‌سازند.

آسیب‌های روانی؛ یکی دیگر از آسیب‌های برنامه‌های مذهبی تلویزیون، ایجاد چندگانگی شخصیتی در مخاطبین مذهبی و نسبتاً مذهبی است. در نتیجه مخاطب در بلندمدت به امراضی مثل اضطراب، استرس، تردید، وسواس، بی‌غیرتی، بی‌تفاوتی و ... گرفتار می‌شود. این تأثیر به دلیل پنهان بودن، معمولاً در تحقیقات محققین عنوان نمی‌شود؛ چراکه برنامه‌های مذهبی با عوامل دیگر اجتماعی ممزوج شده و هم‌افزایی ایجاد می‌کنند و در برخی موارد به صورت چندمرحله‌ای بر جامعه تأثیر می‌گذارند. در این صورت قابل نفی و اثبات علمی (اثباتی) نیست؛ ضمن اینکه نمی‌توان مقدار واقعی تأثیر را با ابزار انسانی سنجید.

آسیب‌های فرهنگی-اجتماعی؛ آسیب‌های تربیتی و روانی، منجر به بی‌ثباتی شخصیتی عده زیادی از مخاطبین برنامه‌های مذهبی می‌شود. این بی‌ثباتی نیز به نوبه خود به بزه‌ها و انحرافات اجتماعی منجر می‌شود. رواج دروغ، رشوه، ربا، رقابت، چشم‌وهم‌چشمی، مصرف‌انبوه و بی‌رویه، اسراف، خیانت، دزدی و ... اگرچه عوامل مهم دیگری نیز دارد؛ اما به واسطه برنامه‌های مذهبی آسیب‌زا تشدید می‌شود. روحیه قناعت، ایثار، فداکاری، محبت، از خودگذشتگی، انفاق، احسان و ... که باید به واسطه برنامه‌های مذهبی در جامعه نهادینه می‌شد، اکنون به ضد خود تبدیل شده و به قول «هابز» اومانیست، «انسان گرگ انسان» گشته است.

به هم ریختن چارچوب خانواده‌ها، عادی‌سازی ارتباطات کلامی و چهره‌به‌چهره

نامشروع نامحرمان، بی‌احترامی و بی‌اعتنایی نسبت به والدین، رواج ابتذال، رواج خشونت، بددهنی و تغییر ادبیات گفتاری به ادبیاتی سخیف و مبتذل، ترویج فرهنگ غر زدن در جامعه و... تنها قسمتی از صدها آسیبی است که برنامه‌های مذهبی و مناسبتی تلویزیون، خواسته یا نخواستہ از خود بر جای می‌گذارند و با تحقیر مخاطب و توهین به او، دینداری و شخصیت اجتماعی مردم را مورد خدشه قرار می‌دهند.

آسیب‌های سیاسی؛ یکی دیگر از آسیب‌های برنامه‌های مذهبی، آسیب‌های سیاسی آن است. البته این نوع آسیب به‌طور آشکار در برنامه‌های مذهبی کم‌تر به چشم می‌خورد، اما از آسیب‌های پنهان احتمالی آن نباید غافل بود. اگر اکثریتی از برنامه‌های مذهبی آسیب‌های روانی، فرهنگی، تربیتی و اجتماعی از خود بر جای بگذارند؛ قطعاً تأثیر آن‌ها به مسائل سیاسی نیز خواهد کشید. وابستگی به بینگانگان، پذیرفتن سلطه‌بیگانگان، بدبینی نسبت به حکومت‌دینداران، بی‌اعتنایی نسبت به دولت و حکومت اسلامی، بی‌اعتنایی نسبت به امور مسلمین، عدم مشارکت در امور اجتماعی و... از آسیب‌های برخی برنامه‌های مذهبی است که به کمک عوامل دیگر بر جامعه اسلامی تحمیل می‌شود.

منابع و مآخذ

۱. باهنر، ناصر (۱۳۸۸) سکولاریسم و روش‌شناسی غالب در تحقیقات رسانه‌های جمعی. مجموعه مقالات دومین هم‌اندیشی سراسری رسانه تلویزیون و سکولاریسم. قم: مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما.
۲. بیچرانلو، عبدالله (۱۳۹۰) پیشگفتار (نسبت دین و رسانه). از مجموعه سلسله نشست‌های تخصصی: دین در قبال تلویزیون. تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
۳. منتظر قائم، مهدی و معتمدی، بشیر (۱۳۹۰) ضوابط شفاف و غیرشفاف در تولید برنامه‌های دینی تلویزیون ایران. مجموعه مقالات دومین همایش بین‌المللی «دین و رسانه» «رسانه دینی، دین رسانه‌ای». قم: مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما.
۴. پایگاه تحلیل خبری ۵۹۸: ذات سکولار شبکه قرآن.
۵. پایگاه تحلیل خبری ۵۹۸: دلایل ناکارآمدی برنامه‌های مذهبی تلویزیون.
۶. پایگاه سیما فیلم: آسیب‌شناسی آثار تلویزیون در مناسبت‌ها.
۷. پایگاه انقطار: چرا برنامه‌های مذهبی تلویزیون کسی را جذب نمی‌کنند؟
۸. پایگاه افکار نیوز: برنامه‌های مناسبتی فقط آنتن را پر می‌کنند.
۹. وبلاگ مجری‌گری، گویندگی و فن بیان: نقش مجریان تلویزیونی در برنامه‌های مذهبی. همچنین رجوع کنید به:
۱۰. پایگاه سینما پرس: زمان‌بندی بخش برنامه‌های مناسبتی سیما اشتباه است / تلویزیون به دلیل بی‌مهری‌ها دچار روزمره‌گی شده است.
۱۱. پایگاه خبرگزاری مهر: ضعف علمی مجریان برنامه‌های مذهبی.
۱۲. پایگاه اینترنتی آفتاب قهقراپی: کسانا، گونه‌شناسی برنامه‌های مناسبتی تلویزیون.
۱۳. روزنامه جام جم، ۲۸/۰۶/۱۳۸۸. شماره ۲۶۶۴: نیازسنجی؛ شرط موفقیت برنامه‌های معارفی.
۱۴. قروغ، عماد (مهر ۱۳۸۴) پشتیبانی برنامه‌های مناسبتی مذهبی! مجله خیمه، شماره ۲۱.
۱۵. پایگاه خبری تحلیلی تربیون: ضعف علمی مجریان برنامه‌های مذهبی.
۱۶. روزنامه کیهان، حمید برقانی: کاف مثل آ-ا مثل کارشناس مذهبی!
۱۷. خبرگزاری ابنا: انتقاد روزنامه جمهوری اسلامی از برخی برنامه‌های مذهبی تلویزیون.
۱۸. پایگاه آخرین نیوز: مجری مرد برنامه‌های مذهبی تلویزیون هم زیر ابرو برداشتا و وبلاگ مجری‌گری، گویندگی و فن بیان: نقش مجریان تلویزیونی در برنامه‌های مذهبی.
۱۹. پایگاه تحلیلی خبری سوره سینما: اجرای برنامه عاشورایی در گفتگو با رسالت بودخیز: اقامه عزاز آسیب‌شناسی قیام امام حسین (ع) مهم‌تر است.
۲۰. پایگاه اینترنتی آفتاب: ضرورت‌های ساخت برنامه‌های مذهبی.
۲۱. پایگاه سیما فیلم: آسیب‌شناسی آثار تلویزیون در مناسبت‌ها.